

De glorie-tijd van de bakkers

Aflevering 59

Door Jan Rittersma

Tijdens het samenstellen van de vorige aflevering over de vroegere slaapgewoonten op het Groninger platteland, werden we steeds weer geconfronteerd met de omstandigheden rond de geboorte van kinderen.

Zo schreven we in het vorige artikel terloops al iets over 'pôdje-ien-t pak'. Er zijn echter nog meer wetenswaardige gebruiken en gewoonten vóór en na de bevalling in vroeger dagen, te vermelden.

Hebt u wel eens gehoord van 't pôdje 't gat afslikk'n'? Weet u wat 'oldkroams is? en wat een 'kroamwoarster'? Of, hebt u wel eens een 'vuurkôrf' gezien?

Onze voorouders omgaven de komst en de geboorte van hun kinderen met talrijke rituelen en gebruiken, waarvan de meeste allang in het vergeetboek zijn geraakt. Veel van deze deze merkwaardige gebruiken hebben een heidense oorsprong.

We hebben getracht om - juist uit het Groningerland - veel oude gebruiken, uitdrukkingen, gewoonten enz. uit diverse bronnen in één artikel te bundelen. Van deze bronnen willen we inzonderheid noemen: „Zeden, gewoonten en gebruiken in de provincie Groningen”, door Johs. Onnekes, „Honderd jaar plattelandsleven in Groningen”, „Het mensschelijk leven in 't Groningerland”, door mev. E. J. Huizinga-Onnekes. Verder de diverse verhalen van enkele bejaarde en hoogbejaarde Noord-Groningers.

DE BAKERS HADDEN 'T BEHOORLIJK DRUK

De komst van een nieuwe wereldburger was vroeger omgeven door een waas van geheimzinnigheid. De kindertjes kwamen overal vandaan, behalve uit de moeder. Het oude volksgeloof liet de kinderen vroeger geloven dat ze onder dikke stenen vandaan kwamen, uit dikke oude bomen of uit diepe bronnen of putten. Ook vanonder de 'boeskool' kwamen de 'lutjokes'. Op vele plaatsen in het Groninger land stonden zg. Kinderbomen, zoals bijvoorbeeld de kinderboom in 't Slochter bos, zo waren er ook kinderbomen bij Ruischerbrug, Garmerwolde en tussen Baflo en Tinallinge. Een belangrijk leverancier van kinderen was natuurlijk de ooievaar, 'de aaiher'. Een bekend Hogelandster versje van vroeger luidt:

*Aaiher, aaiher, langbain,
Het zien vader of moeder nait zin.
Zien vader is dood, zien moeder is dood,
Kienderkes roup'm om botter en brood;
Botter en brood is achter diek,
O wat wôr'n zien kienderkes riek.*

Langs onze Nederlandse kust beweerden de mensen vroeger, dat de kinderen uit zee kwamen; ook in Noord-Groningen was dit zo. Veel kleine kinderen langs de Noord-Groninger kust zijn 'achter diek aandreef'm ien 'n hôlt'n bak'.

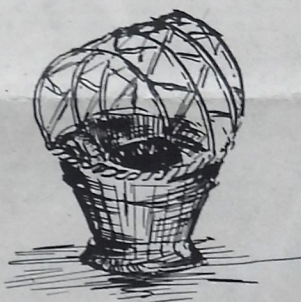
Wanneer de aanstaande moeder er van overtuigd was dat ze zwanger was, ging ze de baker bespreken. Dat moest eerst geregeld worden. Soms hielp een moeder of een andere bekende om de dagelijkse gang na de bevalling te regelen. Voor een hoogzwangere vrouw kende men diverse uitdrukkingen: „'t Is elf oog'n mit heur”, „er wordt wat verwacht bie heur”, „zai lopt op alle doag'n”, „dij het lief vol” of „dij het 't lief vol aarms en bain'n”, „'t lopt op 't lêste”. Zo langzamerhand werd het dan tijd om de kraamkamer in orde te brengen. Niet overal kon men een speciale kraamkamer inrichten, zeker niet in de arbeiderswijken, waar alles in één vertrek moest gebeuren, dus ook de kinderen ter wereld brengen. Maar in het eerst genoemde geval werden de buurvrouwen dikwijls uitgenodigd. In vroeger dagen speelden de buurvrouwen een zeer belangrijke rol tijdens de bevalling. Vandaar, dat de buurvrouwen dikwijls uitgenodigd werden de gereedgemaakte kraamkamer te bekijken. Vooral in de armere plattelandsgezinnen was het vroeger niet gebruikelijk dat de dokter kwam. Men kon zich zelf wel redden. Buurvrouwen en de baker klaarden dit karwei. Dokters waren bovendien veel te duur. Vooral in de afgelegen woningen zag men nooit of nauwelijks een dokter. Zo werden de laatste 'verwachtingsdagen' afgeteld.

Wanneer men de gang van zaken voor, tijdens en na de bevalling, zoals die vroeger in veel gevallen voorkwamen, leest en hoort, verbaast het je niet dat de kindersterfte en de sterfte onder de kraamvrouwen zo hoog was. Zelfs in het begin van onze eeuw werden er onder de meest erbarmelijke omstandigheden kinderen ter wereld gebracht. Ter illustratie het volgende verhaal, verteld door iemand die dit zelf heeft meegemaakt:

„Joa, wie wazz'n vrouger aarm. Dou wie trouw'n hadd'n wie 'n toafeltje, 'n poar stouf'n en 'n bêr (bedstee). Vrouw hâr nog 'n klaierkast oet tied dat ze dainde bie boer en ik hâr nog 'n klaierkist. Kachels waren der nait, wie hadd'n vuur op heerd (open haardvuur). Dat was alles wat ien 't koamerke stôn. Wie hadd'n wat ien 't veurn boerkeed — as-ie bedriep'm wat 'k bedoul — en dou 't pôdje kwaam, hebb'm wie 'n loag te klaierkist oetnoom'm en op kist zet. Doar hebb'm wie ons podje ien lêgt. Wat mozz'n wie anders? 't Leutjeke het neegntien doag'n leeft. Dou is't sturv'm. 't Zêl wel verkleumd west weez'n!”

Tot zover dit trieste verhaal. Nu was de toestand niet overal zo bar als hierboven beschreven. Wel staat vast, dat veel kinderen in hun eerste levensdagen een strijd van leven op dood te voeren hadden tegen de kou. Ongeveer een kwart der zuigelingen stierf in het eerste levensjaar. We spreken nu over de tijd tot plm. het eind van

de vorige eeuw. Ook veel moeders stierven in het kraambed, veelal aan kraamvrouwenkoorts. Heel veel hing dus af van de goede zorgen van de baker of 'kroamwoarster' zoals ze vroeger in onze streken genoemd werd. Een 'goie boakster was gold weerd'. Het Nederlandse woord 'bakeren' betekent letterlijk: koesteren, warmen. Dit deed de baker dan ook. De pasgeborene baby had behoefte aan twee dingen (en dit is nog zo), namelijk melk en warmte. Welnu, voor de melk zorgde de moeder en voor de warmte

„Boakerkôrf”

en de verdere verzorging — althans de eerste veertien dagen — de baker. De kroamwoarster is een begrip geworden; een fenomeen zouden we bijna zeggen. Ze was 'heer en meester' in het kraamhuis. Niet zelden stond ze zelfs de kraamvrouw bij tijdens de bevalling. „Dokters proat'n môr wat, wie hebb'm 't bie onder-vinding”. Ook kenden ze in de regel veel oude volkswijsheid en tal van huismiddelen. Ze was de rots, waaraan de onervaren jonge moeder zich kon vastklampen. Er werd soms met open mond naar haar verhalen uit de praktijk geluisterd. Vanzelfsprekend kon men voor dit werk slechts vrouwen van onbesproken gedrag gebruiken. Meestal waren het vrouwen, die vol liefde en toewijding de helpende hand boden. Hun werk werd dan ook ten zeerste gewaardeerd, vooral in de 'groeide hoesholl'ns’.

We zeiden het al, alles moest in één kamer gebeuren, zeker in de kleinere woningen. Meestal (dus niet altijd!) moest de kraamheer met de 'leujongens te hoest oet'. Die moesten hun vertier maar elders zoeken. Vaak gingen ze naar de burens of naar familie in de naaste omgeving. Ook gebeurde het wel dat 'pa en kiender zich môr mozz'n vernuvern ien schuur of ien ôl-hut'. Iemand vertelde: „'k Wait nog bêst, dat wie as leujonges mit voa ien ôl-hut noast 't hoest mozz'n. 't Zêl mit moeke wel zo kloar weez'n! 't Luip aans ôf: Wie hebb'm d'haile dag ien dij rotterege ôl-hut zeet'n en wazz'n stok en stail verkleumd. Eerst 's oav'ms môggen wie weer ien hoest. Zo gong ter bie ons vrouger tou’”.

Ook hadden we een gesprek met een oude baakster, die in een gekleurd verhaal vertelde, dat ze eens bij een bevalling had geholpen, waar het kind 'mit helm op' geboren werd.

„Joa jong, 't podje haar 'n helmke op. 'k Vrouw vottoalek aan kraamvrouw of ze ook biegeelôvig was. Nee, dat was ze nait. Dou heb ik 't helmke mor vottoan. Joa, dat is wat bezunders, mit helm op geboren worden. Mien moeke het joar'nlaang 'n helmke in 'n kartonn'n deukse bewoerd. Mien ôlste zus is noameliek mit helm op geboren. 't Helmke was haaldlae oetdreugt, 't was net gries-grauw propke papier. Moeke het 't helmke nog joar'n bewoerd. Loater is heur hoeske opbraand en 't helmke is mit verbraand”.

Met de helm of het helmke bedoelde men het vlies dat het ongeboren kind omgeeft en tijdens de bevalling breekt dit geboortevlies vóór de geboorte, zodat het vruchtwater vrij komt. Dit noemt men 'het breken der vliezen'. Komt het geboortevlies ongeperforeerd naar buiten, dan heeft men met een abnormale situatie te maken. Onze voorouders waren hiervan nogal onder de indruk; vandaar dat men er allerlei bijzonderheden aan toeschreef. In het zojuist weergegeven verhaal moest het helmke bewaard worden. In andere streken moest het juist verbrand worden. Kinderen die met de helm op geboren werden, waren later helderziende beweerde men. Het bracht het kind later geluk of ongeluk (Zo kwam het altijd uit!). Vreemd is ook dat men hier en daar een bepaalde waarde toekende aan de zg. 'nageboorte' (de placenta). Sommige kraamvrouwen stonden re op dat nageboorte 9 (3 x 3) het getal der volheid) bij hen in bedstee bleef. Daarna moest het verbrand worden. Ook dit had te maken met de goede (of slechte) toekomst van haar pasgeborene baby.

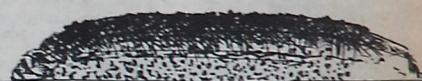
Inmiddels was de dokter, de vroedvrouw of de buurvrouw, die geassisteerd had bij de bevalling, weer naar zijn of haar huis teruggekeerd. Onze baker is volijverig bezig. Ze heeft eerst de baby maar eens goed gewassen met groene zeep. Uit de luiersmand had ze enkele doeken en luiers genomen en deze op de vuurkôrf te warmen gelegd. Daarna kwam 't podje bij haar op schoot om 'ingebakerd' te worden. Uit andere streken van ons land is bekend dat de baker zo in de 17e- en 18e eeuw tijdens het inbakeren van de zuigeling, in een grote mand met een verhoogde achterkant, zat. Zo'n mand heette een bakermat of bakermat. Vandaar de bekende uitdrukking: „, Waar heeft uw bakermat gestaan?” Een oude beschrijving

van zo'n bakermat willen we u niet onthouden: „Dezelve bestond uit teenen rijsen of mandwerk, in die grootte of gedaante gevogten, dat er een baker ten voeten uit in konde zitten. Hij liep, ter plaatse waar zij zat, van agteren, en aan de linkerzijde, met een ruggescherm, zoo hoog op, dat het kind van togt bevrijd wierden”. In de wat beter gesitueerde gezinnen, gebruikte de baker tijdens het inbakeren het kraamspeledekussen. Dikwijls overtrokken van zware gekleurde zijde en versierd met borduursel of voorzien van het jaartal der geboorte. In de arme gezinnen had men een eenvoudig kussentje waar de baker de pakspeledek in prikte. Om het kind zo warm mogelijk te houden had de baker — behalve de voorverwarmde kleertjes — een wollen schort voor. Zo werd 't podje ingezwachteld en ingepakt: 't podje-ien-t pak. In de gegoede gezinnen kwam de baby in een prachtige wieg, meestal een schommelwieg. De arbeidervrouwen hadden voor hun kleinsten slechts 'n krubbe in de bedstede. De schommelwiegen waren van gevlochten riet, van hout en ook wel van smeedijzer. Het schommelen was een der middelen om een kind in slaap te wiegen. De intrede van de kinderwagen, rond 1920, verdreef langzaam maar zeker de schommelmethode. De baker en de moeder hadden echter nog meer middeletjes om 'het kindeke zoet te houden’. „As 't podje reerde”, kwam het natuurlijk eerst aan moeke's borst en als dat niet hielp kreeg het een 'lor' of 'dot'. Dit was en lap gedrenkt in suikerwater, dat het kind in de mond gestopt werd. Soms doopte men het in 'hardnekkige gevallen' even in de brandewijn! We schreven al, dat bakeren letterlijk 'verzorgen, verwarmen' betekent. Welnu, vooral vanwege dit 'warm houden' van de zuigeling had de baker een (meestal zwarte) wollen 'schoet' voor. De luiers kwamen, zoals gezegd, over de vuurmand, vuurkôrf of boakerkôrf. Dit waren manden van gevlochten wilgetenen met een soort huif van een zeer lichte konstruktie. Op de bodem, in de korf, brandde een komfoor met turfkoelvuur. Ook metalen vuurmanden werden gebruikt. In de betere kringen behoorden wieg en vuurmand meestal bij elkaar.

Als alles 'weer op regel' was, mochten pa en de leujonges de kraamkamer binnen om de nieuwe wereldburger te bewonderen. Op het Groninger platteland was het de gewoonte dat de naam van de kleine, datum en uur van geboorte vóór of achter in de huisbijbel werden geschreven. Daaraan danken we soms nog hele geslachtsregisters. Bij de doop vond de inschrijving in de kerkelijke registers plaats. Na 1813 is de aangifte bij de burgerlijke stand op het gemeentehuis verplicht. De vader die zijn kind moest aangeven, nam voor deze gelegenheid één of twee buurmänner mee als getuige. Na afloop trakteerde de vader op een beste borrel.

In de regel bleef de kraamvrouw negen (weer die 3 x 3) dagen in het kraambed. Het gebeurde regelmatig dat ze er binnen die negen dagen uit kwam. Drukke gezinsomstandigheden noodzaakten haar daar meer dan eens toe. Vooral in de grote arme gezinnen, waar men nauwelijks een baker kon betalen, gebeurde het niet zelden, dat de kraamvrouw er na een paar dagen al weer liep. Maar toch kroop ze desondanks de negende dag na de bevalling weer in het bed. Die negende dag was een soort 'hellige' dag. De kraamvrouw lag meestal op een kafbed in de bedstee. Dit goedkope vulmateriaal werd na de kraam om hygiënische redenen verwijderd. Het veren onderbed werd voor de helft op 's mans kant dubbel geklaapt. „Pa sluipt zodounde ien 't wandnust”, naast z'n vrouw tegen het achter-schoot en de leujonges sliepen weer 'kop 'n kont' in de andere bedstee.

De baker verdiende zo rond de eeuwwisseling ongeveer f 5.— in de veertien dagen die ze in een gezin was. De kost had ze toe. Belangrijk voor de baker was in dit verband, het bezoek. Als er bezoek kwam om 't pôdje 't gat oaf te slikk'n, kreeg de baker een kwartje fooi. De 'kroamvisite' begroette eerst de baker en het kind en in haar omvangrijke rokken had ze wel ergens een ruime zak, waar de fooien in verdragen. Ja, als vroeger b.v. de buurvrouwen hun kinderen meenamen op kraamvisite, kregen die kinderen 'tweibak mit broensukker', of beschuit met muisjes. „Dat hâr 't podje mit-nomen”. Hadden ze dan de beschuit verorberd, dan heette het dat ze „'t podje 't gat afslikk't hadd'n”. Zo kwamen velen de kraam-ouders feliciteren. Vaak werden de leujonges 't dorp ingestuurd

Kraamheer
Kraamvrouw
„KRÊNSTOET”

met de boodschap: „Komplement van pa en moe, ik môs joe eev'm zegg'n, dat moeke bevall'n is van 'n jonge zeun (of dochter). Er werd dan gevraagd of alles goed was. Als dit inderdaad zo was, werd er gezegd: „Vrouw mit môr gauw ais oetkôm'n”. Dit werd dan ook gedaan, vooral 's zondags na kerktijd of natuurlijk op de kraamvisites 's avonds. Men nam dan iets voor de kleingeborene mee: lapje stof, kleertjes, schoentjes, enz. Vaak kregen de ouders van een goede bekende een 'krênstoet'. Een grote krentebrood (in het oosten des lands een wegge genoemd), waarvan de punt soms gewoon witbrood was, zonder krenten dus. Dit stukje van de stoet was voor de kraamheer. De kraamvrouw werd goed verzorgd, daar zorgden o.m. de buurvrouwen wel voor, die soep en vooral 'ries mit broensukker' brachten. Dat was echte 'kroamvrouw'nkôst'. De vroegere kraamvisites konden soms wekenlang voortduren. Het was, vooral in de lange winterperiode, een welkome afwisseling in de dagelijkse sleur. 't Was gezellig, want 't podje môs immers 'bedronken' worden. Als men het de gasten heel goed naar hun zin wilde doen, liet men de brandewijnkom met rozijnen in de kring rondgaan. Met een zilveren lepel nam ieder een flinke sloop uit de kom. Een kom die meestal ook rond nieuwjaar gebruikt werd. De mooie zilveren exemplaren behoorden tot het familiezilver. Ook gebruikte men de eenvoudiger tinnen brandewijnkommen.

De baker van Dik Trom.

Zilveren brandewijnkom.

Uit die tijd tot besluit nog een zeer oud Gronings bakerrimpje:

*Suze, Nanje mien poppien,
Ik weig dy met mien sloffien,
Ik weig dy met mien schou,
Poppien, doe dien oogies toe.*

Podje aangeven.